
Historicistički nakit u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu

Arijana Koprčina

Muzej za umjetnost i obrt

Izvorni znanstveni rad-UDK 739.2(4)“18”
069(497.5 Zagreb).5:739.2
20.1.1999.

Autorica daje sažeti pregled stilskih mijena u oblikovanju nakita tijekom druge polovice 19. st., a za svaki stil navodi osnovne oblikovne osobine i karakteristične primjere nakita. Objavljeni nakit, (13 primjeraka) dio je fundusa Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, a uglavnom potječe iz Austrije, Njemačke, Italije i Francuske, zemalja značajnih po proizvodnji nakita u tadašnjoj Europi.

Devetnaesto stoljeće obilježeno je stvaranjem građanskog društva, uzdizanjem i bogaćenjem nižeg i srednjeg sloja koji u težnji da se što više približi plemstvu stilom odijevanja, pa tako i nošenjem nakita ističe svoj društveni status. Nema više formalnih zabrana koje bi se odnosile na kićenje, demokratizacija zahvaća sve domene života, ali zato se pojavljuju modni žurnali koji savjetuju kakav nakit u kojim prilikama treba nositi.

Nakit 19. st. obilježen je s nekoliko stilskih tenden-

cija. Tijekom prve četvrtine stoljeća još je uvijek moderan klasicistički nakit koji nastavlja modu s kraja 18. st., a zatim slijedi niz neostilova koji se vremenski ne mogu lako jasno razlučiti, budući da pojedini stilovi traju paralelno, a neki, poput neorokokoa, nestaju pa onda opet ponovno oživljuju. Uz to u nakitu, posebno onom jeftinijem, proizvedenom u velikim tvornicama nakita koje djeluju već od četrdesetih godina 19. st., proizvodi se i historicistički nakit kod kojeg se na jed-

nom primjerku pojavljuju elementi različitih neo-stilova.

Historicistički se nakit u većoj mjeri pojavljuje četrdesetih godina 19. st., ali prevladava u drugoj polovici stoljeća. Nakit je uvijek usklađen s modnim stilom odijevanja, ali istodobno ima i vlastiti razvoj te prati aktualnu modu predmeta umjetničkog obrta koju promoviraju svjetske izložbe. Tako se na Londonskoj izložbi 1851. godine promovira realizam u oblikovanju nakita, a kasnije izložbe donose na scenu različite historicističke pravce. Uz ovaj "trendovski" pravac oblikovanja nakita koji promovira uvijek neki novi stil odnosno najnovije modne promjene, paralelno traje i jedan "srednji" stil odnosno nakit tako oblikovan da bude dostupan ali i dopadljiv širim slojevima, bez izraženijih stilskih karakteristika, no ipak u duhu tadašnje mode.

Prva pojava neo-stilova u oblikovanju nakita u 19. st, i to u duhu neogotike, može se datirati u drugo desetljeće 19. st, odnosno već poslije 1810. a traje do četrdesetih godina. Ovo se posebno odnosi na narukvice, naušnice, itd. od lijevana željeza s motivima gotičkih lukova i fijala ¹.

Tridesetih godina, dok je još neogotički željezni nakit izuzetno moderan, pojavljuje se "*srednjovjekovni*" nakit u duhu neoromanike i neogotike, ispravnije rečeno, romantična vizija nakita inspiriranog uzorcima u slikarstvu, ali su izuzetno malobrojni realizirani primjeri ovakva nakita ².

Četrdesetih godina 19. st. prevladava moda neobaroka i neorokokoa, koja je karakteristična za razdoblje bidermajera, ali jednako tako se za nju zaista može tvrditi da je prvi opće prihvaćeni neo-stil u 19. st. Najčešći su motivi kartuša, vitica, cvijetni i lisnati motivi, oblikovani vrlo realistično, ponekad i sasvim naturalistički. Vrlo je česta upotreba emajla kao i različitog poludragog kamenja, prvenstveno granata, kako almandina tako i pyropa, zatim tirkiza, citrina, peridota, ametista, a često se koriste i biseri ³. Naravno, ukoliko je riječ o skromnijim primjercima u pozlaćeni se metal ulažu imitacije poludragog kamenja u staklu. Ogrlica i naušnice (sl. 1) izuzetno dobro ilustriraju modu oko 1850. Izraženi su u duhu neorokokoa, odnosno "drugog rokokoa". Na sredini pletenog lanca ogrlice uklopljen je ukrasni dio u obliku asimetrične kartuše nad kojom je vjenčić od volutasto izvijenih listića. Posred ovog vjenčića uložen je položeni ovalni rubin uokviren sitnim biserima. Motiv slične kartuše, kamena (samo ovdje kvadratičnog) i sitnih bisera pona-

vlja se i na manjem privjesku glavnog ukrasa kao i na naušnicama. Naušnice nisu dio kompleta s ogrlicom, ali su veoma slične. Kartuše i vitice karakteristične su za neorokoko no sadrže još uvijek i jaki bidermajerski duh. Komplet je izveden je od prešanog zlata, strojno, ali je dodatno cizeliran, pa se i tehnikom uvrštava u tipične primjere svoga doba. Drugi, još izražajni primjer neorokokoa sredine 19. stoljeća je ogrlica (sl. 2) također izvedena u prešanom zlatnom limu. Na tankom lančiću je prednji ukrasni dio oblikovan od izvijenih listića koji pridržavaju dva umetnuta zvončića, ali okrenuta uvis i čiji vijenac završava hrskavičasto razvedenim dekorativnim vanjskim rubom. Isti motiv ponavlja se i na privjesku ovog ukrasa, ali je ovdje prepoznatljiviji, budući da je okrenut u suprotnom smjeru. I ovdje je još vidljiva povezanost s bidermajerskim shvaćanjem po upotrebi emajla karakteristične jasno plave i bijele boje kao i romantičnog motiva zvončića.

Međutim, sredinom stoljeća, uz neorokoko i neobarok u oblikovanju nakita pojavljuje se realizam, također još uvijek blizak duhu bidermajerskog doba ali ipak drukčiji, mnogo bliži uzorima iz prirode. Broš s listom vinove loze (sl. 3) primjer je realizma sredine stoljeća; sastoji se od grančice u obliku vitice izvijene prema gore, sjajne polirane površine, a s lijeve strane broša položen je prilično velik, realističan list mat površine. Površina lista između sjajnih žila izvedena je cizeliranjem što predstavlja izražajan kontrast sjajnoj grani. Biseri nanizani na tanke zlatne žice kasnije su dodani. Na Londonskoj izložbi 1851. u oblikovanju upotrebni predmeta prevladavaju motivi grana s listovima i plodovima, najčešće vinova loza s grozdovima ili hrast sa žirovima. Sedamdesetih će godina realizam prerasti u oponašanje naturalističkih motiva iz prirode također uglavnom cvijetnih grana, a potom, krajem stoljeća, u treći rokoko čiji je omiljeni motiv ponovno cvijet, ali u obliku girlande.

Rimski zlatari i draguljari, obitelj Castellani, promotori su "arheološkog" stila ⁴. Već tridesetih godina Fortunato Pio Castellani počinje raditi kopije etrušćanskog nakita, ali "arheološki" stil postaje zaista moderan tek nakon 1862. kada Castellani prvi puta sudjeluje na izložbi u Parizu. "Arheološki" nakit obuhvaća uglavnom nakit izveden po uzoru na antičke,

¹ Eisen, Gold und Bunte Steine, Berlin 1985, str. 18.

² Isto, str. 18.

³ Isto, str. 18.

grčke, rimske i etrušćanske originalne primjerke nakita, iako su se izvodile i replike originala. Nastoji se oživjeti antička tehnika granulacije, što u tehnološkom smislu nikada nije do kraja ostvareno, budući da nije bio u potpunosti otkriven antički postupak. Središnja se polja na ovakvim primjercima nakita većinom izvode mikromozaiikom, uglavnom s motivima ruševina, božanstava ili sličnim antičkim temama. Komplet nakita (sl. 4) sastoji se od narukvice, naušnica, broša i gumba, nije punciiran, ali vjerojatno je talijanske proizvodnje. Ovaj komplet zanimljiv je primjer spoja mode "arheološkog" nakita i tada modernih formi. Naime, na svim dijelovima kompleta ponavlja se motiv medaljona koji je tipičan za antiku, ali se u ovom obliku javlja samo u interpretaciji devetnaestog stoljeća. Na svim dijelovima kompleta nalazi se uspravno ovalni medaljon uokolo kojega je nekoliko ukrasnih bordura izvedenih tehnikom granulacije, a potom cijeli medaljon uokviruje uzdignuti vanjski rub, također oblikovan od nekoliko ukrasnih bordura, od kojih srednja u finom mikromozaiiku imitira sitne bisere. Na bočnim stranicama medaljona pojavljuje se prevrnuta ukrasna voluta, vrlo česta na historicističkom nakitu, kako "arheološkom", tako i neorenesansnom. S naušnica i broša s donje strane vise po tri kapljasta privjeska također ispunjena mikromozaiikom. Na privjescima i brošu javlja se motiv vinove loze što se svakako može povezati s rimskim nakitom koji se proizvodio kao suvenir s putovanja u Italiju. Iako je upotreba mikromozaiika uobičajena tijekom cijelog 19. st., privjesci na naušnicama kao i oblik broša jasno ukazuju na vrijeme sedamdesetih i osamdesetih godina 19. st., a model narukvice točnije u vrijeme oko 1880.⁵

U "arheološki" nakit, može se uvrstiti i reljefno oblikovan broš (sl. 5), poput uspravnog ovala, od reza ne školjke uložene u tanak vanjski zlatni okvir. Ulomak školjke prilično je sveden, konveksan, a u njoj je izrezbarena glava Dioniza u profilu ispunjavajući gotovo cijelu površinu školjke. Ovime se postiže dojam visokog reljefa što je dijelom uvjetovano oblikom školjke ali dijelom ali je i trend druge polovine 19. st., odnosno točnije razdoblja iza 1860. Broš se vizualno gotovo u potpunosti sastoji od rezbarene školjke a tanak gladak zlatni obrub, sprijeda tek diskretno prisutan, elegantno

i nenametljivo prati obris ovala školjke i doprinosi rafiniranom skladu zlatnožute i nježne bež boje školjke koja na Dionizovoj glavi prelazi u diskretnu teracotta narančastu. Ovaj se broš tek svojim motivom može uvrstiti u "arheološki" nakit, a proizveden je u Italiji, školjka je vjerojatno rezana u mjestu Torre del Greco.

Naušnice (sl. 6) izvedene su od tri vrste zlata, punciirane pariškom puncom za zlato koja vrijedi od 1848-1918. Sastoje se od privjesaka u obliku uspravnog ovala uokvirenog diskretnim motivom godronirane trake koja na donjem kraju završava mašnicom s cvijetićem u sredini. Gornji dio privjeska bogato je ukrašen po uzoru na klasicističke ambleme s prekrizanim strijelama i bakljom (trofej), te cvjetovima i lišćem. Jezgru ovalnog privjeska tvori uložena pločica od sedefa oslikana motivom putta. Na jednoj naušnici putto drži košaricu s cvijećem, a na drugoj cvijetnu granu poput girlande. Ovi su privjesci obješeni su na dvije tanke šipke kojih se krajevi spajaju u gornjem dijelu naušnice ukrašenom mašnicom i cvijetom, identičnom onoj na dnu privjeska, samo manjom. Naušnice su u potpunosti izvedene ručno, izuzetno profinjenom upotrebom triju vrsta zlata čime je ostvarena rafinirana koloristička kombinacija po uzoru na klasicizam Louisa XVI. Tome se pridružuje i motiv mašnice tipičan za to razdoblje kao i amblema sa strijelama i cvijetnim motivima. Naušnice su prvorazredan primjer neo-Louisa XVI stila koji dolazi u modu sredinom 19. st., a promovirala ga je francuska carica Eugénie, šena Napoleona III, koja je obožavala Mariju Antoinettu i pod čijim su utjecajem prvenstveno u Francuskoj, a potom i drugdje u Europi, oživjeli stil i moda 18. st. Međutim, ne ostvaruje čisti neo-stil nego skladno, eklektično, povezuje elemente klasicizma i rokooka.

Neorenesansa je svakako jedan od najznačajnijih historicističkih stilova; pojavljuje se već tridesetih godina iako će procvat doživjeti u drugoj polovini stoljeća, posebno u Njemačkoj gdje postaje "nacionalnim" stilom. Sedamdesetih i osamdesetih godina 19. st. neorenesansa dominira u svim zemljama njemačkog govornog područja, iako krajem osamdesetih polako nestaje budući da se teške renesansne i manirističke forme nisu uklapale u modu posljednje četvrtine stoljeća. Naime, ovaj nakit često u potpunosti kopira originalne komade, a primjenjuje se i originalna tehnika. Neki su primjerci, posebno oni rađeni prema manirističkim predlošcima, toliko vjerne kopije da se samo prema nekim tehnološkim detaljima mogu razlikovati od originala.⁶ Neorenesansni nakit uglavnom se izvodi

⁴ Engleski autori koriste termin "arheološki nakit", a njemački "arheološko-historizirajući stil" (B. Marquardt) i "antikizirajući nakit" (B. Mundt)

⁵ Gioielleria europea 1850-1920, Milano, 1994, str. 43.

⁶ Isto, str. 17

u srebru, redovito uz primjenu različitih vrsta emajla, zatim bisera, kao i poludragog kamenja.

Narukvica (sl. 7) izvedena je u duhu neorenesanse. Sastoji se od dva dijela: prednja polovina oblikovana je poput obruča koji se širi u srednjem dijelu, a stražnji dio sastavljen je od pločica. Pločice, lijevane u obliku lisnatih vitica, međusobno su povezane karičicama na gornjim i donjim krajevima. U sredini prednjeg dijela je medaljon, u obliku uspravnog ovala koji u sredini ima uložen brušeni ametist. Upotreba ovakvog uspravnog ovalnog medaljona kao i proširenje prednjeg dijela narukvice stavljaju ovaj primjerak u vrijeme oko 1870. godine. Gornja ploha medaljona pokrivena je djelomično emajliranim viticama, a s gornje i donje strane srednjeg kamena uložen je sedef umjesto bisera. Duž vanjskog ruba medaljona ravnomjerno je raspoređeno šest kružnih sitnijih kamena, što se također uklapa u modu sedamdesetih godina. S gornje i donje strane medaljon pridržavaju elegantne vitice koje na bočnim stranama postupno prelaze u motiv ženskih polufigura, položenih simetrično. Pri dnu ženskih figura, ispod vitičastih završetaka smješten je po jedan dosta veliki polirani almandin koji zaključuje kompoziciju prednjeg dijela narukvice. Ova narukvica dobar je primjer interpretacije renesansnih elemenata usklađenih s modom druge polovine stoljeća, s tipom medaljona kao i s modelom narukvice. Važno je naglasiti upotrebu različitih vrsta emajla, djelomično na gijoširanoj podlozi, ženskih polufigura, vitica kao i različitog poludragog kamenja koje opet načinom fasanja i poliranja površine interpretira renesansnu modu na način 19. st. Narukvica se može datirati u sedamdesete godine 19. st., nije punčirana a vjerojatno njemačke ili austrijske proizvodnje. Sličan tip narukvice, također s ženskim figurama na bočnim stranicama i središnjim kamenom "a cabochon" izveli su Jules Wiese i François Désiré Froment-Meurice za izložbu u Londonu 1851, tako da ovaj primjer ukazuje na utjecaj vrhunskog stilskog nakita na serijsku proizvodnju.

Ogrlica (sl. 8), također od srebra, lijevanog, pozlaćenog, austrijske je proizvodnje, a može se datirati u doba oko 1880. Sastoji se od izduljenih pločica zaobljenih uglova, izvedenih lijevanjem u obliku pravilnih i simetričnih vitica, ovi dijelovi međusobno su povezani karičicama. Na prednjem dijelu ogrlice nalaze se tri ukrasna privjeska, što je opet u duhu mode sedamdesetih i osamdesetih godina. Privjesci su zanimljiva historicistička interpretacija motiva njemačke renesanse koji se uglavnom koristi u obradi srebra, i

asocira na "Jungfrauenbecher", držeći u uzdignutim rukama kuglu i oblikujući rukama okvir za glavu, poput romba. Na donji dio ženskih polufigura nastavljaju se veoma izduženi kapljasti lapislazuli. Pločice lanca bile su s gornje i donje strane pokrivena bijelim emajlom, koji je većim dijelom sačuvan, a u sredinu svake pločice uložen je po jedan rubin, dok je na mjestu kopče pojasa ženskih likova uložen sitni granat. Bjelina emajla, različiti tonovi crvenog kamenja i plavi lapislazuli evociraju kolorizam uobičajen na izvornom renesansnom nakitu.

Prsten (sl. 9) također je primjer neorenesanse. Izveden je od srebra, lijevanog i potom cizeliranog. Ukrašen je motivom glave satira, dok je obruč ukrašen nizom stiliziranih vitica. Prsten je bio potpuno emajliran; nad satirovom glavom su ostaci crvenog transparentnog emajla, rogovi su bili emajlirani u nizovima boja od crne na korijenu preko tonova plave do zelene na vrhovima. Zeleni se emajl dalje nastavljao preko ušiju na koje se nadovezuje obruč prstena, koji je također bio emajliran, površina između vitica bila je crne boje. Intenzivnom kolorizmu suprotstavljala se glatka, sjajna površina brade i sitni sumarno brušeni dijamanti na mjestu očiju. Nažalost, emajl je gotovo posve nestao tako da ovaj predmet gotovo više i nema svoj izvorni izgled. Stilski, kao i prema upotrebi emajla prsten se može datirati u osamdesete godine 19. st, a vjerojatno je austrijske ili njemačke proizvodnje.

Sredinom stoljeća jedan od dominantnih pravaca u oblikovanju nakita je realizam, što se u početku preklapa s neobaroknim i neorokoko oblicima, ali se vremenom osamostaljuje. Najčešće je riječ o cvijetnim granama i viticama apliciranim na sve vrste nakita. Ovaj trend nastavlja se i dalje, a sedamdesetih i osamdesetih godina ponovno su dominantni raskošni cvijetni motivi i to uglavnom aplicirani na velike broševe u obliku rascvalih grana.

Broš (sl. 10) izuzetno je dobar primjer naturalizma oko 1880. godine. Asocira na raskošan cvijetni buket čije su stabljike povezane u donjem dijelu tankom vrpcom na kojoj su dijamantni iverci. Broš je oblikovan poput velikog središnjeg cvijeta s nekoliko redova latica i rubnog cvijetnog vjenca od devet manjih cvjetova. Središnji cvijet, sastoji se najvećeg dijamanta uloženog u gusto razvedeni fasung tipičan za to doba, a uokolo njega je niz plitkih listića ukrašenih s gornje strane dijamantnim ivercima. Oko ovog cvijeta raspoređen je vanjski cvijetni vjenčić od niza dijamanta uloženih na isti način kao središnji kamen. Broš izveden u zlatu,

bečke je proizvodnje i punciran puncom za zlato koja vrijedi od 1872-1922. Dijamanti su brušeni na način rozete i uloženi u srebrni fasung što je karakteristično za drugu polovinu stoljeća. Stilski ali i tehnološki izuzetno je važan detalj trepetljika (opruga) ispod cvijeta u sredini broša. Prilikom nošenja trepetljika nježno podrhtava te u potpunosti zaokružuje naturalistički doživljaj broša.

Tri medaljona (sl. 11, 12 i 13) tvore tipološki jedinstvenu cjelinu, ali raznoliku prema upotrebi materijala. Medaljon je karakterističan tip nakita za 19. st., a posebno za drugu polovinu stoljeća. Na samom kraju šezdesetih u modu dolaze ovalni, izduljeni medaljoni. Medaljon je ujedno nakit koji je obavezan modni dodatak u koroti; žalobni je nakit redovito izveden u tamnom emajlu, od jeta, kornjačevine ili zamjenskih materijala.

Medaljon (sl. 11) izrađen je od kornjačevine, tehnikom piqué s uloženim zlatnim listićima koji oblikuju ovalni cvijetni vjenčić sa štitom grba u sredini. Upravo motiv štita i cvijetnog vjenčića povezuju ovaj primjerak još uvijek s bidermajerskim razdobljem, a sam oblik medaljona i upotreba kornjačevine smješta ga u šezdesete godine 19. st.

Medaljon (sl. 12) također je izveden u kornjačevini, primjenjena je ista tehnika, ali ovaj puta ulaganja sre-

brnih listića. S prednje strane medaljona srebrom je, primjenom stiliziranih gotičkih slova, ispisano "Souvenir". Nešto grublja obrada, upotreba srebra kao i natpis s prednje strane uvršta ovaj medaljon u tip nakita koji se donosio kao uspomena s putovanja, što je uobičajeno u ovo doba. Možemo ga datirati u osamdesete godine.

Treći primjer medaljona (sl. 13) ukrašen je sprijeda u visokom reljefu rezbarenim motivom klasja povezanog mašnicom poput stručka cvijeća. Klasje je vrlo čest motiv sredine stoljeća, ali i sedamdesetih i osamdesetih godina, u doba povratka motivima iz prirode. Međutim, ono što ovaj primjerak izdvaja od ostalih je upotreba umjetne mase koja izuzetno dobro imitira rog, naime, cijeli je medaljon zajedno s lancem, napravljen od vrste kazeinske plastike koja se u trgovini pojavljuje pod različitim trgovačkim nazivima: Galalit, Kunsthorn itd.

Ovaj treći primjer ujedno je i specifičnost nakita 19. st., a to je upravo upotreba novih, umjetnih masa koje imitiraju sve prirodne materijale. Umjetne mase obilježile su drugu polovinu stoljeća, a posebnu zadnju četvrtinu kada u velikoj mjeri ulaze u komercijalnu upotrebu, te se od njih se izrađuju najrazličitiji predmeti, pa tako i nakit.

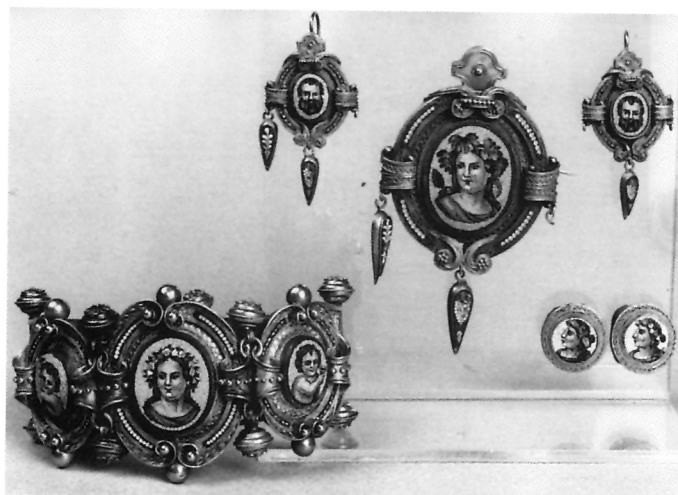
3. Broš, zlato, biseri, Austrija (?) oko 1850.

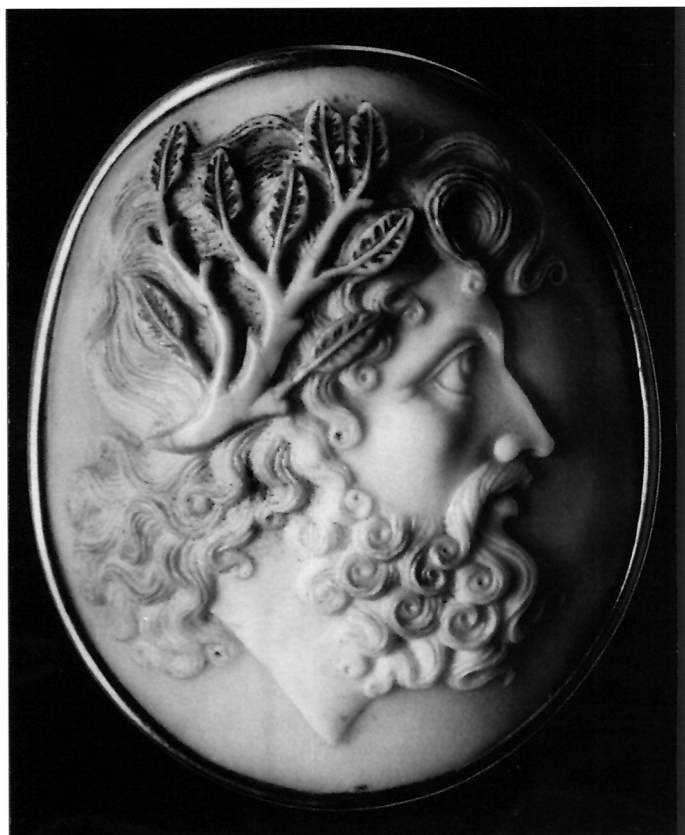

Lijevo:

1. Ogrlica i naušnice, zlato, rubini, biseri, Austrija (?) oko 1850.
2. Ogrlica, zlato, emajl, Austrija (?) oko 1850.

4. Narukvica, naušnice, broš i gumbi, zlato, stakleni mikromozaik, Italija, oko 1880.

5. Broš, zlato, školjka, Italija, druga polovica 19. stoljeća, iza 1860.

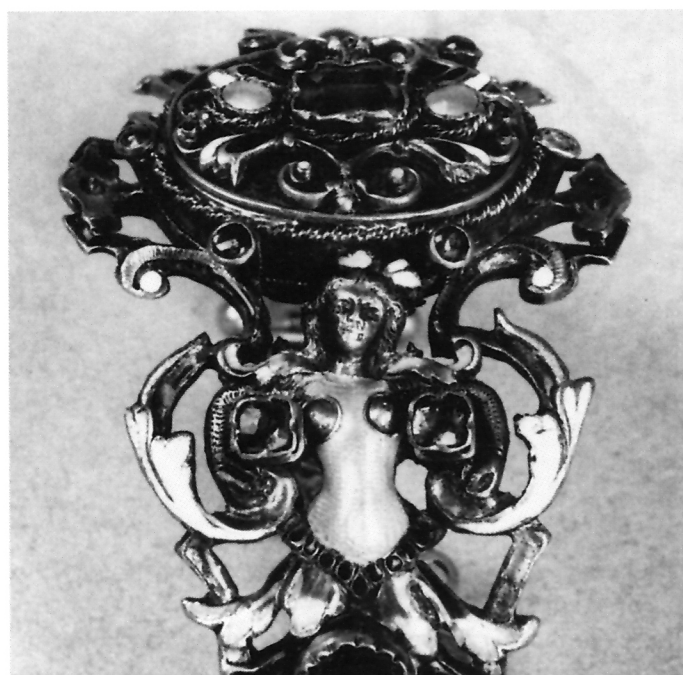
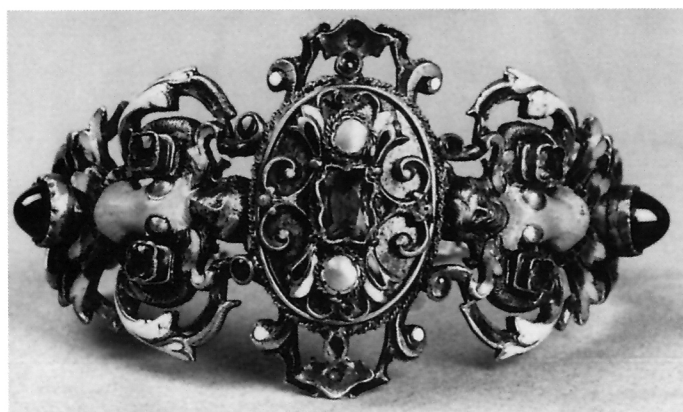
Desno:

6. Naušnice, zlato, oslikani seder, Francuska, šezdesete godine 19. stoljeća

7. Narukvica, srebro, emajl, poludrago kamenje, Njemačka ili Austrija oko 1870.

7a. Detalj, narukvica, srebro, emajl, poludrago kamenje, Njemačka ili Austrija oko 1870.

4a. Detalj, narukvica, naušnice, broš i gumbi, zlato, stakleni mikromozaiik, Italija, oko 1880.

8. Ogrlica, srebro pozlačeno, poludrago kamenje, biseri, Austrija oko 1880.

8a. Detalj, ogrlica, srebro pozlačeno, poludrago kamenje, biseri, Austrija oko 1880.

9. Prsten, srebro, emajl, dijamanti, Beč oko 1880.

10. Broš, zlato, srebro, dijamanti, Beč oko 1880.

11. Medaljon, kornjačevina, zlato, Austrija ili Njemačka ok 1860.

12. Medaljon, kornjačevina, srebro, Austrija ili Njemačka ok 1880.

13. Medaljon, umjetna masa, Austrija ili Njemačka, zadnja četvrt 19. stoljeća

Foto: S. Budek

Arijana Koprčina

Historicist Jewellery in the Holdings of the Arts and Crafts Museum in Zagreb

The 19th century historicism is characterized by a series of fashion styles in jewellery appearing successively in the first half of the century and continuing, in some cases in parallel, to the end of the century. Around 1850 Realism, still retaining some elements of Biedermeier, prevails in the art of jewellery-making. After 1860, various historicist trends predominate - the "archaeological style", the Neo-Renaissance, the Neo-Baroque and the Neo-Rococo, sometimes the Neo-Louis XVI -appearing as influences in the jewellery making, only sometimes as direct imitations. The author analyses a typical example of each of these stylistic tendencies and the material used. The majority of objects come originally from European countries known for jewellery production - Austria, Germany, Italy, France. All the objects published are part of the holdings of the Arts and Crafts Museum in Zagreb.